

leven uit
s te klein,
in ze ook
lezen zoo-
kuyper, —
n ons ge-
erldt.
olpers en
eens kost-
etisch be-
et warm,
heeft ge-
en ernstig
erhouding
en het

in dezen
sing. Hoe
de opko-
eder kind
rekenen
tristheid
kleinsten
die meer
sch onder-
e boeken-
de kennis
ol een mi-
gvuldigen,

het Lager
nder-
Rehoboth
van den
t gewerkt
gen mogen
wat onze
al onze
nede moet
hebben,
t, de her-
ter helfte

VERDA.

de bedoe-
n ons va-
spect, zijn
he even-
en tegen-
f uitwen-

van den
voor het
lijk is. In
en tot de
s van de
t, op het
ishouding

ok slechts
theid, die
te vervul-
in zijn
Daarbij is
induiding
indig na-

doordat
schap als
merkt de
t denken
esultaten,
en week-
n boeken

er ook
e, hoewel
belangrijk
reiken de
erden de
n worden
leer, ge-
schap —
ar boven
st leven
oge mate
olk meer
aden nei-
isme ver-
vensphi-
ussie ook
en doen
en ziels-
dens ziet
gesteund
ordeelen,
atuur, in
tleend.
logie op
nagaan,
de ver-
van een
— yank

met zeer bepaalde oogmerken — door anderen dan hare beoefenaars wordt doorgezet. Afgedacht van bepaalde, meestal spoedig onwerkzaam gemaakte, gevallen van vervalsching, is de verandering in structuur en daarmee in betekenis, die een wetenschap ondergaat bij het doorlopen van de geschiedenis omwegen, zeer groot. Niet alleen bezinkt en vervluchtigt velerlei en voegen zich velerlei vreemde elementen aan het geheel toe, maar bovenal is zin en waarde zelfs van een eenvoudig natuurfeit voor den onderzoeker en ontdekker volkomen anders dan voor den niet deskundige.

Menigeen zal den samenhang van volkscultuur en levenswetenschap voor alles daarin zien, dat de wetenschap van het levende door hare talrijke toepassingen in medicijnen, hygiëne, land- en tuinbouw, onze samenleving heeft beïnvloed. Hoe juist dit ook moge zijn en hoe wenschelijk het ook is den lof van den vooruitgang der afgeleopen kwarteeuw ook op dit gebied te verhalen, wie de waarde der cultuur niet uitsluitend naar hare materiële welvaart beoordeelt en ook het geluk der menscheit niet voor alles van technische volmaking afhankelijk acht, zal ook bij dezen samenhang van cultuur en wetenschap naar andere factoren zoeken. En inderdaad, voor het probleem van den invloed der biologie op denken en voelen in ons volk is ook de praktische toepassing der wetenschap van het grootste belang. Niet alleen stijgt de waardeering van een tak der wetenschap in de oogen der volksmassa, naarmate hare toepassingen in bruikbaarheid toenemen, maar belangrijker is, dat de wetenschap meer hare faam van onantastbare zekerheid bevestigt, naarmate hare toepassingen in de levenspraktijk betrouwbaarder blijken te zijn. Dat deze factor de plaats, die een wetenschappelijke meening in het wereldbeeld van den leek inneemt, naar grootte en belang bepaalt, is duidelijk. Voor de levenswetenschap treedt bij deze wending van de belangstelling naar de praktische bruikbaarheid nog een zeer gewichtig gevolg op. Oorsprong en zin van alle levenswetenschap is liefde tot de levende natuur in hare vormenrijke verschijning. Deze innerlijke drijfkracht, die zin en waarde, groei en bloei, werkelijkheidskarakter en schoone harmonie van de biologie zoekt bevoordert en behoudt, verdwijnt volkomen, wanneer deze wetenschap slechts als praktisch betekenishoudend in de cultuur verschijnt.

Wil men ten slotte de hier genoemde werkingen, verschuivingen in gedachten en gevoelens, spanningen en instellingen verstaan, zoo zou naast een kennis van de wijzigingen der „volksziel“, het object van werking in ons geval, ook een nauwkeurige kennis van de structuur der biologische wetenschap — de werkende oorzaak — noodzakelijk zijn. Daarbij is het ten eenenmale onvoldoende, indien men de levenswetenschap in dit verband naar haren feitelijken of theoretischen inhoud opvat. Deze toch wisselt niet alleen voortdurend met den tijd, maar is zelf secundair en product van de diepere drijfkrachten, die de structuur der wetenschap bepalen. Reeds elders heb ik dezen organischen wezensvorm van de wetenschap uitvoeriger uiteengezet en getracht aan te toonen, hoe evenals in elk organisme ook in de wetenschap, een „levensbeginzel“, vorm en groeiwijze, bloesem en vrucht, actie en reactie bepaalt. Deze levensbeginzelen, werkende in de verschillende wetenschappelijke systemen, stroomingen, perioden, vertoonen — evenals in de organismenwereld — verwantschap in ruimeren en engeren zin. Zooals geslachten, families, soorten, variaties naar hun wezen een hiërarchische rangschikking toelaten, zoo ook vertoonen de drijvende beginzelen der wetenschap een hiërarchischen samenhang. In de biologie begint men gewoonlijk met de mechanische van de vitalistische richting te onderscheiden en val onder de eerste al die systemen samen, die het levende trachten te verklaren uit de wetten der doode materie, terwijl onder de tweede die beschouwingen worden verstaan, volgens welke het leven een eigen onstoffelijk beginsel bezit. Türlük zijn de soorten en variaties, waarin de hier genoemde groepen uiteenvallen. Voor ons vraagstuk behoeven wij echter ons niet in de studie dezer onderdeelen te begeven.

Een nauwkeurige kennis van de diepere levenskern van de groote biologische systemen, ontbreekt bijna nog geheel en ernstige vergissingen komen hierbij voor. Zoo is het onjuist te meenen, dat alle mechanische systemen materialistisch en atheïstisch zijn, terwijl de vitalistische systemen een godsdienstige drijfkracht zouden erkennen. Zoowel uit de oudere als ook uit de moderne biologie laat zich dit gemakkelijk aantoonen. Deze omstandigheid maakt ook de studie van het verband van cultuur en levenswetenschap en de beoordeeling van de waarde en betekenis van bepaalde wetenschappelijke stroomingen voor een bepaald cultuurideaal moeilijker. Toch is het wel algemeen erkend, dat het materialistisch evolutionisch systeem, zooals dit sinds Haeckel algemeene verbreiding in wetenschappelijke kringen heeft gevonden, een uitgesproken atheïstisch karakter bezit. Dit systeem nu is in velerlei opzichten in de laatste decennia gewijzigd en het is de vraag of daarbij hare eigenlijke kern werkeloos, latent, is geworden, dan wel

of deze uit nieuwe feiten en met andere middelen slechts tot een gewijzigde uiterlijke verschijning aanleiding gaf. Naar mijne meening is dit laatste het geval en laat zich dit aantoonen uit de ongewijzigde houding, die de biologie tegenover de werkelijkheid van de levende natuur aanneemt en uit de opnemings en afwijzing van bepaalde vraagstukken. In de eerste plaats bleef de methodische verwerking van alle verwantschap als bloedverwantschap onveranderd. De belangstelling bleef naast systematische en discriptive kennis op quantificeerbare verschijnselen gericht. De verwerking van tijd, ruimte, kracht en stofprobleem bleef natuuralistisch. Het denkbeeld van een bovennatuurlijken oorsprong en samenhang der verschijnselen werd buiten het terrein der wetenschap gehouden. De geslotenheid van het systeem, waarin vragen naar wezen van leven en dood, leed en pijn, toeval en doel geen plaats konden vinden, werd gehandhaafd door te wijzen op de resultaten der ontfelbare onderzoekingen en de hooge theoretische eisch van objectiviteit en exactheid. Het denkbeeld, dat een onderzoek naar den inhoud van een zinvol geheel — het „boek“ der natuur — zeer wel objectief en exact kan geschieden, kon nog steeds in de natuurwetenschap geen ingang vinden, omdat a priori uitgesloten werd, dat de natuur een „boek“ kon zijn, d.w.z. zinvolle eenheid met zinvolle deelen, uit gedachte ontstaan, door een „schrijver“ geschreven, zijne ideeën verkondigende.

Deze algemeen bekende structuur der moderne biologie wordt weliswaar in de laatste jaren zoowel van philosophische als ook van psychologische en biologische zijde ernstig aan kritiek onderworpen, maar tot een nieuwe oriëntering kwam het nog niet, hoogstens tot een twijfel aan de juistheid van den ingeslagen weg.

De invloed der biologie op onze volkscultuur, zooals deze in lagere- en middelbare school werd voorbereid en door populaire geschriften werd voortdurend was van niet te onderschatten betekenis. Niet alleen vonden materialistische en evolutionistische opvattingen een bijna ongekende verbreiding, maar bovenal waren het de eenvoudige pasklaar gemaakte theorieën omtrent het ontstaan van het leven, de evolutie, de samenhang van mensch en dier, welke onze rationalistisch gezinde jeugd en volk diep aangrepen. Gelukkig, dat in het Christelijk volksonderwijs hiertegenover althans eenig tegenwicht werd geboden en daardoor althans eenige twijfel rees omtrent de juistheid der materialistische wereldbeschouwing.

Wat echter ook het Christelijk onderwijs niet vermocht tot stand te brengen was de terugkeer tot een liefdevollere en eerbiediger houding tegenover de levende natuur. Deels door den dwang der maatschappelijke- en exameneischen, deels door de accentueering van negatieve oordeelen, deels door het gemis aan eigen wijzegeerig en opvoedkundig systeem kon ook het „leervak“ plant- en diervkunde op de Christelijke scholen niet uitgroeien tot een eigen cultuurelement, tot een middel een liefdevolle overgave aan de werkelijkheid te beoefenen, tot een brandpunt van aesthetisch oordeelen, tot een eerbiediging van Gods heerlijke werken. Daarbij komt, dat de gangbare poging de wetenschap der Universiteiten in samengepersten en besnoeden vorm als leerstof in de school in te voeren tot de meest verwrongen verhoudingen heeft gevoerd. Niet alleen moest het meest levende deel der wetenschap, namelijk hare groei-knoppen voor alles worden verwijderd, maar ook blad en bloesem, vrucht en natuurlijk bovenal de wortels moesten worden afgesneden, wilde de boom der wetenschap de lage schooldeur kunnen binnengaan. Zoo is het resultaat bereikt, dat het Nederlandsche volk voor de levende natuur niet veel gevoelt.

Wie echter zou meenen, dat dit alleen beteekent, dat een bepaald element bij den opbouw van onze cultuur, zooals deze in voelen en denken van ons volk ontsprong, ontbreekt, vergist zich, dunkt mij, toch ten eerste. De cultuur is niet een hoeveelheid deelen, die kunnen worden verzameld, naast elk-ander geordend en waarbij het ontbreken van één deel zonder invloed is op de rest of hoogstens een „open plek“ in de verzameling cultuurelementen teweeg brengt. Zooals gezegd, is de cultuur zelf organisch in wezen. Het ontbreken van één deel mismaakt het geheel, geeft overdadige uitgroeiing hier, gebrekkige ontwikkeling elders. En zoo is het gemis aan natuurliefde een niet geringe bijdrage tot het oorzakencomplex, dat voert tot het gemis aan deemoedige levenshouding, aan gevoelloze dichterlijke visie, aan teederheid en zachtzinnigheid en aan fijne religieusiteit en dat leidt tot overschatting van het verstandelijk beheersbare, van het praktische nut der wetenschap.

Hoe somber het resultaat van deze analyse ook moge zijn, er is, Gode zij dank, in ons volksleven en niet het minst in haar Christelijk deel allerwege inzicht in de gevaren en poging tot herstel. Het zou mij te ver voeren dit alles te schetsen; men krijgt den indruk, dat ook in dit opzicht een nieuwe cultuurwenschen en -wil zich baan breekt.

Ook hierbij zal het hooger onderwijs en vooral de universitaire beoefening der wetenschap dienen voor te gaan en ook daar wordt ernstig gestreefd met vrije en ongebonden liefde tot de na-

tuur te treden en geleid door de eeuwige wijsheid van Gods Woord met nieuwe vragen de wereld van het levende te ontmoeten, vragen naar een zinvol verband van „teekens en gedachten“, van zichtbare en onzichtbare werkelijkheid.

F. J. J. BIJTENDIJK.

LITERATUUR EN KUNST.

De 20e eeuwse letterkunde.

(Overzicht.)

Wanneer we, staande bij een mijlpaal op den weg der ontwikkeling van het nationale leven als het heuchelijk feit van den dag, terugzien ook over het terrein der letterkunde, en we trachten één algemeenen indruk te vinden, van wat de voorbije jaren hebben gebracht, dan is het geloof ik, deze:

er is een rijke, kleurige en fleurige opbloei van literair gewas, maar 't is veel meer een uitgroeien in den breedte, dan een dieper wortelen in den voedselbodem; er is een groote veelheid, doch weinig eenheid; een snel opschieten, boven het naaststaande uit, maar een noodzakelijk daaruit voortvloeiend gebrek aan stevigheid in den stengel, aan dragende kracht.

Ge staat als voor een veld, vol van in vrijheid bloeiende bloemen; ge geniet het bekoorlijke daarvan, omdat altijd iets aanlokkelijks ligt in het ongeknotte, onbesnoeiye leven der natuur, maar ge ziet, dat in die vrijheid ook het onkruid tiert, ook het vergiftige groeit, tusschen, haast zelfs boven het goede uit; ge mist de leidende gedachte, die eenheid, regelmaat zou hebben gebracht....

De literatuur der 20e eeuw is niet te scheiden van die der laat-negentiende-eeuwse jaren: de beweging van 1880 werkt door, nog tot op onze tijd. Daarom zijn de grondbeginselen ook geen andere. Er is nuanceering, uitgroeï ook wel, of zelfs wel veel, maar wezenlijk, essentieel verschil is er niet: de 20e eeuwse literatuur is in den grond die van de „Tachtigers“.

Alleen — er is bij den aanvang der nieuwe eeuw meer bezonkenheid merkbaar. De sterk individuele sentimenten, die door het individualistisch beginsel van 1880 zoo veelvuldig zich deden gelden, zijn wat geluwd; er is meer oog, meer gevoel voor 't algemeen menschelijke. Tegenover de richting Kloos, die het schoone alleen zag in het abstracte, in de gewaarwordingen, het gebeuren, de overwegingen in eigen binnenste, won meer en meer veld de richting van Verwey, die de schoonheid gebonden achtte aan het reële leven, aan de sociale verhoudingen, aan het algemeen menschelijke. 't Is de evolutie in Verwey's eigen ziel, eerst door de schoonheid gekomen tot het leven, nu begeerend door het leven te komen tot nieuwe schoonheid, die in de literatuur zich voltrekken gaat.

Het opkomen van de socialistische poëzie van Gorter, Mevr. Roland Holst, straks ook van den fijnen dichter Adama van Scheltema is daarvan de uiting. Eenerzijds is die kunst reactionair, omdat ze ingaat tegen het accentueeren van het persoonlijke, maar aan den anderen kant heeft ze toch een positieve kracht, inzooverre zij meent aan te sluiten bij het ontwakend sociaal medegevoel en dus de kunst der toekomst te zijn.

Maar tegelijk was met deze socialistische poëzie het tendentieuze element, als een woekerplant, opgeschoten op het terrein der kunst en heel de verdere literatuur door zien we dat tendentieuze zich vastzuigen aan de productie, zooals de parasiet de in 't wild groeiende bloem omgrijpt.

Een tweede trek der 20e eeuwse letterkunde, die eveneens parallel gaat met de ontwikkeling in het omringende leven, is dat een zekere religieuze sfeer komt in de kunst. De groote dichter Boutens is de eerste bij wien we haar vinden. En ook dit verschijnsel trekt door tot op onze dag, in een vage, zwoele mystiek, in allerlei zonderlingheden van theosofie, bloedhisme, occultisme, spiritisme, groene-straal-invloeden, maar ook in orthodox-christelijke kunst, die in haar bejendend karakter naar het ideaal van wezenlijke schoonheid grijpt. Figuren als Geerten Gossaert, Jacqueline van der Waals, Laurens v. d. Waals, Seerp Anema, Thomson, Willem de Mérode, Gerard v. Suytstein, christelijke kunstenaars allen, behooren tot de 20e eeuw.

Over 't algemeen kan men wel zeggen, dat de dichtkunst der 20e eeuw haar voorbeeld vindt in de poëzie van Verwey. Met allerlei individuele afwijking — individualisme is nu eenmaal grondbeginsel der tachtigers-kunst — sluit het werk van jongeren als Bastiaanse, Gutteling, Annie Salomons, Jan Prins e.d. daarbij aan. Naast dezen — ik noem maar enkele van de vele namen — werken ook nog de ouderen, de eigenlijke tachtigers, maar ieder volgens eigen inzicht.

Zoo domineert toch de verscheidenheid over de eenheid in de 20e eeuwse poëzie.

Bijzonder krachtig is de groei van het 20e eeuwse proza. Vooral op dit gebied hebben zich in de laatste 25 jaren vele jongeren gevoegd bij de ouderen en meerderen van hen hebben ontwijfelbaar betekenissen. Ik noem slechts Querido, Schar-ten—Antink, Augusta de Wit, Van Oordt, Haspels, als de bekendsten van een gansche rij prozafanten, daarbij aanstonds erkennende, dat onder de niet genoemden alleszins verdienstelijke auteurs zijn.

Eigenlijk heeft zich het proza van de 20e eeuw in één vorm samengetrokken: den romanvorm. Stellig is de roman de meest veelvuldige literatuur-uiting der latere jaren, waar te voren het ge-dicht overheerschend was.

En als er dan in die bonte wisseling van romans eenige algemeenheid valt te bespeuren, dan is het een groei naar realisme, naar werkelijkheidsbeel-ding. Maar ook hier is gaandeweg de groei een uitwassen geworden tot realistisch. En in snelle ontwikkeling hebben tendenz, sensatie, averecht-sche moraal e.d. parasieten den roman aangegre-pen, omdat in het realistische van zijn karakter een rijke voedselbodem lag. 't Is vooral de roman in z'n eindeloze variëteit, die den totaal-indruk der 20e eeuwse letterkunde zoo onrustig maakt; want bij al den kleurenrijkdom, stijlgans, concep-tiekracht missen we de eenheid, die rust geven kan.

Wel kunnen we enkele bepaalde roman-groepen noemen: de historische romans van Arthur van Schendel, Van Oordt, Steenhof—Smulders, L. E. Ignatia Lubeley; de christelijke romans van Soerp Anema, Schrijver, De Liefde, Wilma e.d., en de specifiek roomsche van auteurs als Zoetmulder, Koenen — maar hun getal blijft toch klein vergeleken bij de geweldige romanproductie in 't al-gemeen.

Van al deze proza-geschriften is de psychologi-sche analyse hoofdeigenschap; eerst in den laat-sten tijd komt krachtig op de kinder-psychologie, de waarneming van de ziel van het kind. Wat in dit genre reeds verschenen is (van Ina Boudier—Bakker, Marie Schmitz, Mevr. Cohen—de Vries, Mevr. Kooy—v. Zeggelen, Carry van Bruggen voor-al) geeft recht, om in de naaste toekomst zekere regeneratie van het proza te verwachten. Aan-wijzing in die richting is ook, dat deze kunst aanknoopt, bij het beste, wat tot nu toe bestond ('t werk van Boudier—Bakker, Schar-ten—Antink e.d.).

Een eigenaardige plaats in de 20e eeuwse lite-ratuur heeft de productie in de stamverwante talen 't Afrikaansch en 't Vlaamsch. Deze veelszins ge-zonde en in haar oorspronkelijkheid, naïfiteit en devotie aanlokkelijke kunst, vindt gaandeweg meer belangstelling, ongetwijfeld een verschijnsel, dat hoop geeft voor de toekomst. Want bij alle ver-schil in mentaliteit als gevolg van verschil van localisatie, is de atmosfeer dezer kunst frisch en goed.

Natuurlijk heeft de letterkunde der 20e eeuw ook toneelwerk voortgebracht. Vrij veel zelfs.

Maar het behoeft wel geen nader betoog, dat de grootte meerderheid der moderne toneelstuk-ken van het doorsnee-proza in geest en inhoud niet verschilt. Meer dan eenig ander kunstgenre bovendien staat de toneelproductie bloot aan de gevaren van tendenz, sensatie e.d., en — enkele uitzonderingen daargelaten — het meeste toneel-werk is aan die gevaren ten offer gevallen. In de latere jaren werkt de neiging tot het mystieke ook door in de toneelkunst. Men denke aan het werk van Felix Rutten e.d.

Typisch reflecteert zich ten slotte alles wat we tot nu toe zagen in de literaire critiek. Zoo ergens, dan komt daar uit het gemis aan eenheid, aan een saambindend beginsel. Er zijn vele tijdschriften en periodieken, en met name in de jaren waar-over we handelen, is hun getal sterk toegenomen, maar ze hebben ieder een eigen standpunt, meten ook ieder met een eigen maatstaf en de gewenschte objectiviteit wordt intusschen niet bereikt. 't In-dividualisme, dat heel de literaire productie ken-merkt, viert z'n hoogtij in de critiek.

Toch mag men haar betekenis niet onderschat-ten. In haar vrijving van meeningen, haar nuchtere werkelijkheidszin, haar verwijzen naar en verge-lijken met het bestaande, vooral haar veelal scherpe analyse, blijft ze een waardemeter van belang voor ieder, die op het terrein der literatuur zich be-weegt of daarvan iets weten wil.

Zóó zien we in overzicht de 20e eeuwse letter-kunde. Inderdaad, we staan voor een fleurige, kleurige opbloei van literair gewas, een rijke veel-heid van kunstproductie, naar den vorm doorgaans van groote artistiekeit, zelfs dikwijls van sublieme schoonheid (in dit opzicht is er wel eenheid) maar gansch verscheiden in inhoud en beheerscht door allerlei, veelal zeer verschillende invloeden.

Wat het werk der latere jaren betreft mag niet worden voorbijgezien de oorlogs-psychose, die be-dervend heeft ingewerkt ook op de kunst. Want al valt niet veel directe invloed van de oorlogs-ellende in onze literatuur te bespeuren, heel sterk heeft deze geleden onder de depressie, de geeste-lijke ontredde, die de oorlog met zich sleepte.

Maar in 't algemeen zal toch de eerste oorzaak

van het gebrek aan eenheid zijn, het ontbreken van eenig leidend beginsel, dat als basis rust onder de 20e eeuwse kunstopenbaring. Juist omdat de latere literatuur voortvloeit uit die van de tach-tiger jaren is het deficit der tachtigerskunst ook het tekort der 20e eeuwse literatuur. Daardoor bleef het individualisme de kunst beheerschen, zij het dan ook minder absoluut dan te voren, en dat individualisme liet de vrijheid aan iedere ont-wikkelingsneiging en bijkomstigen invloed.

Zoo komt het, dat een terugzien over het terrein der literatuur den indruk geeft van een bonte verscheidenheid, van een veld, vol van in vrijheid groeiende bloemen.

C. T.

De Schilderkunst der laatste vijf-en-twintig jaar.

De schilderkunst geeft een zuivere reflex van de geestelijke gesteldheid van een tijd. In het be-gin van de 19de eeuw heerschte hier het koude en onwezenlijke klassicisme van de Piene-mans en Krusemans. Dan volgt het sentimente-tele romantisme van Ary Scheffer. Onder in-vloed van de Barbizonschool ontwikkelt zich het naturalisme en realisme. Die schildert weer de natuur, de realiteit, maar met een ro-mantischen charme. Deze richting gaat over in het impressionisme, bij ons bekend als de Haagsche school.

Het wil niet de realiteit zelf weergeven, maar den momenteelen indruk van de dingen in de atmosferische werking van licht en lucht.

Willem Maris noemt zijn koeien „lichtvangers”. De geheele realiteit vervluchtigt zich tot een wereld van visuele toonwaarden. Geestelijk gaat deze richting niet diep. Zij duldt hoogstens een stem-ming. Het ideaal is de zuivere sensatie van het uitwendig zichtbare.

Door de complementaire kleuren ongemengd naast elkaar te zetten, verhoogt het nog den gloed ervan en komt zoo tot het luminisme en de stippeltjesmethode of het pointillisme. Hiernede is de realiteit geheel verbrokkeld en uiteen gevallen.

Van de Haagsche school laat Bosboom met subtiële fijnheid het licht spelen op de witte wan-den en pilaren van zijn kerken. Weissenbruch, Gabriël, Mauve, de Marissen, Poggen-heek, de Bock, Bastert, Karsen tooveren in land- en stadsgezichten fijnegevoelde licht- en lucht-effecten. Zij zetten alles in een diffuus licht van de fijnste nuanceering.

Josef Israëls heeft bijna alle fasen door-loopen. Zijn impressionisme gaat zeer ver, maar een sterk romantische stemming blijft. Verwant aan Millet schildert hij den dagelijkschen arbeid, vooral het visschersleven. Overal roert de lyriek van de doffe smart.

Artz, Blommers, Neuhuys, Kever staan onder zijn invloed. Mesdag schildert de zee, Apolden winter. Bauer vervluchtigt zijn impres-sionistische land- en stadsgezichten tot fijngewe-ven Oostersche doeken.

Breitner behoort tot de Amsterdammers. Hij is sterker en robuster, heeft niet dat fijn-teere van Jacob Maris en Mauve. In zijn cavalerie zit drift en passie. Het meesterlijkst zijn zijn stadsgezichten.

Suze Robertson is zwaar en tragisch in de verf. De stadsgezichten van Witsen zijn van fijnegevoelde eenzaamheid.

De Zwart is krachtig en Is. Israëls too-vert de realiteit om tot fijn-harmonische kleurvlak-ken. De bloemen van Verster zijn schoone kleur-melodiën en Voerman zet zijn koeien in phan-tastisch licht. Monnickendam is luidruchtig in kleur en compositie. Jan Veth geeft in zijn por-tretten fijne karakternotities. Thérèse Schwartz schildert met elegantie en zwier, Rueter en Gerdes meer ingehouden.

Lyzzy Ansingh en Josina Knap zijn in haar poppentafereelen fijnegevoelig. Coba Ritse-ma in haar stillevens. Knap is in zijn aquarellen blank van kleur en in zijn doeken dikwijls van ro-coco-achtige fijnheid. Van Hoytema en Dyssel-hof schilderen de dierenwereld. Mevr. Daniëls—Chevallier legt veel ziel in haar vo-gels. Jurrens varieert eindeloos zijn Don Qui-chots. Van der Hem schildert het Ministerie-Cort van der Linden. Walter houdt zijn land- en stadsgezichten luministisch. Schaap zijn bloese-mende boomen. Hart-Nibbrig en Co Breman schilderen pointillistisch.

Tegen het impressionisme kwam omstreeks 1890 de reactie. Lang voordat de wereldoorlog uithar-ste, heeft de schilderkunst met seismographische gevoeligheid de schokken genoteerd, die de wereld zou doormaken. Het impressionisme sloeg met ex-pulsieve onstuimigheid om in het expressionisme, een tijd van angstige schoonheid.

De moderne schilderkunst is transcenden-taal-realistisch. Zij heeft denzelfden gang af-gelegd als het filosofische denken. Als men Vin-cent van Gogh naast Rembrandt stelt, ziet men duidelijk het verschil.

Rembrandt gaat metaphysisch ver boven de na-tuurnabootende schilderkunst van zijn tijd uit. Hij ziet de realiteit in een bovennatuurlijk

visionair clair-obscur, maar blijft vooral in lijn en vormduiding min of meer naïef-realistisch staan tegenover de natuur.

Bij Van Gogh in zijn hoogste uiting is de natuur geheel getransformeerd, geheel door het ik heen-gegaan, om er herboren uit te voorschijn te komen, wat kleur betreft en lijn.

Gelijk de wijsbegeerte niet het wisselende, maar het wezenlijke van de realiteit geeft, de objectiviteit vat in het kristallijnen net der begrippen, zoo schept Van Gogh de wereld om tot een wereld van kleur en lijn naar den geest. Met Vincent van Gogh krijgt onze schilderkunst weer internationale be-tekenissen.

Cézanne neemt hetzelfde standpunt in, maar legt den nadruk op den ruimteopbouw. Hij beeldt den natuurlijken kosmos om tot een ge-schilderde wereld, opgebouwd in een vast sy-steem van kleurvolumes. Picasso kwam door vereenvoudiging hiervan tot zijn cubisme.

Zoo heeft de geest de rechten tegenover de stoffelijke buitenwereld hernomen. De moderne schilderkunst beeldt deze om tot een schilderij van geestelijk gehalte. Hiernede is haar richting aangegeven en er openen zich nieuwe mogelijkhe-den, naarmate men meer nadruk legt op de lijn, de kleur, den ruimteopbouw of het ab-stracte zelf.

Jan Toorop gebruikt voor de uitdrukking van zijn symbolisch-religieuze voorstelling, zijn portre-tten, zijn staties, de lijn als het meest van alle zinnelijkheid ontdane middel. Door golvende of meer mathematisch verstrakte lijnen legt hij het psychische vast.

Ook Thorn Prikker vat het mysterieuze in arabeske lijnen met weinig kleur. W. van Ko-nijnenburg wil een verbinding van schilderkunst en architectuur. Met nog meer nadruk tracht hij het innerlijke van de ziel uit te drukken door rhythmisch-mathematische lijndifferentiatie. Roland Holst beweegt zich in dezelfde richting. Tot de expressionisten van de kleur kan men rekenen Kees van Dongen, die in Parijs de mondaine wereld schildert met een weelderig sen-sitief palet. Ook Jan Sluyter leest niet de kleu-ren af van de natuur zonder meer, maar emotie-vel geven zij in alle toonarden de passie van de ziel. Charley Toorop is ascetisch in kleur en opvatting.

Meer in de richting van Cézanne bouwt Ar-nout Colnot met donker palet zijn stillevens en landschappen in vaste kleurvolumes zwaar uit de verf op. Piet van Wijngaert is bij alle geslotenheid van bouw vrij in zijn techniek. Door de verven hier dun, daar zwaar, robuust of fijn-gevoelig op te zetten, krijgt het geheel een muzi-kaal-dramatische lenigheid. In wezen is hij de meest Hollandsche onder de jongeren. Midden in de moderne beweging verliest hij nooit de ge-meenschap met de echt-Nederlandsche kunst uit den besten tijd, de Breughels, Pieter Aertsz, Ver-meer, de sterken in de kleur. Zijn schuilen en schuren, zijn boeren en stillevens zijn dramatisch, uit de ziel, in volle zware kleuren opgebouwd.

Frans Huysmans, Ernst Leyden, Kon-rad Kikkert zijn hier te noemen, de Wieg-mans, die leven uit het Roomsche bewustzijn, even-als Lodewijk Schelfhout, die in stille kon-templatie zijn Christusfiguren en Corsicaansche landschappen geeft in meer of minder kubistischen vorm. Ook Leo Gestel, Filarski, Schu-macher, Otto van Rees en Jacoba van Heemskerck behooren hiertoe.

De meest abstracten zijn Piet Mondri-aan en Theo van Doesburg. Met Kandinsky willen zij de kunst geheel abstraheeren van de natuur. Het object moet geheel uit het schilderij verdwijnen. De zuivere, reine schilderkunst moet onze geestelijke ontroeringen uitdrukken door de compositie van lijn en kleur, evenals de muziek dat doet door klanken.

Terwijl de impressionistische kunst in de musea reeds rijk vertegenwoordigd is, is de moderne kunst van de laatste 25 jaar grootendeels nog op-geborgen in privaatcollecties. De rijke collectie-Kröl-ler in Den Haag, is toegankelijk. De collectie-Boen-dermaker in het stedelijk museum te Amsterdam, staat voor het publiek open.

Door het uitnemend initiatief van den directeur, den heer Baard, wordt deze steeds uitgebreid en beter geordend.

Amsterdam.

A. J. LAKKE.

Een periode van verrijking?

Zoals de enkele mensch wel zijn eigen, zijn zeer bijzondere leven leeft, in onderscheiding van alle andere menschen, maar toch ieders persoonlijkheid zich slechts ontwikkelt in samengroei van-oogen-blik-tot-oogenblik met andere persoonlijkheden, zoo is ook het leven van een bepaalde groep steeds verweven met dat van talloze andere groepen.

Zoo stelt dus de organische eenheid van het leven ons den eisch om bij de bestudeering van welke groepseenheid ook, scherp onderscheid te maken tusschen de kenmerken, die de groepsindi-vidualiteit bepalen, en die, welke aangeven den zeer

nauwen, orga-nischen graad v

In dit arti-beperkt is, na te gaan e-bij de ontw-kwart-eeuw-dan, om ni-menschen o-nog eens na-de gedachte-temeer, daar-samenvatting-zal kunnen.

Nu de biz-toel het doe-er toe meen-de toonkun-veranderinge-ben, valt 't-aan het ein-schillende t-groei, maar-nu nog doe-toricus niet-nog niet al-een gezonde-ten zeer er

Geen ver-beïnvloed bi-kenmerkend-heele kunst-baring hierv-in levensb-blijven.

In het al-sprekende v-sterken dr-dende in o-in de litera-viduele exp-tie opgeld. I-niet het mi-teen ontste-de andere l-van excesse-wat een ge-bracht had, door de cri-

De voorbij-alleen een-der aloude-een vaak-die vroeger-waren b.v. sterachtighe-achter de z-zelfs plaats-kunnen wor-ger „harmo-en zijn oor-luiden, dat-den, minste-als in de s-in de woor-kale elemen-tische uitin-derne „psyc-ten tot mu-

Toch is i-neele hand-geschiedenis-langer is de-matica, die-compositie, maar word-ven wat h-oude, geeft noodzakelijk-houden te-mig, en in i-de compon-gebruiken i-dig acht.

Met een-moest wel v-errassende

Toen in v-vrijheid van-schappen, w-tergrond di-gelaten in „loefjes”, a-geven. En e-dichters des-lei dadaïstis-weg, dat in-niek — he-heidsprutser-ger nooit v-blijvend mo-

Naast de-liteit door c-den we toe-Door de het modern-structie een-sionistisch-bleef schen

al in lijn
tisch staan

de natuur
ik heen-
te komen,

ende, maar
bjectiviteit
zoo schept
an kleur
van Gogh
ionale be-

in, maar
ouw. Hij
ot een ge-
vast sym-
so kwam
ubisma,
enover de
moderne
schilderij
richting
nogelijkhe-
p de lijn,
het ab-

kking van
n portret
van alle
lvende of
gt hij het

erieuze in
van Ko-
ldeerkunst
tracht hij
ken door
ie. Ro-
richting.
kan men
Parijs de
derig sen-
t de kleu-
r emotie-
ie van de
kleur en

ouwt Ar-
stilleven
zwaar uit
is bij alle
iek. Door
st of fijn-
een muzi-
s hij de
fiden in
it de ge-
kunst uit
rtsz, ver-
nuiten en
amatistisch,
gebouwd.
n, Kon-
e Wieg-
zijn, even-
stille kon-
icaansche
bistischen
Schu-
ba van

Mondri-
landinsky
i van de
schilderij
nst moet
door de
e muziek

le musea
moderne
nog op-
ctie-Kröl-
tie-Boen-
sterdam,

directeur,
breid en

AKKE.

zijn zeer
van alle
mijkheid
m-oogen-
den, zoo
p steeds
groepen.
van het
ring van
heid te
psindivi-
den zeer

nanwen, organischen samenhang met in den eer-
sten graad verwante levenssferen.

In dit artikel, waarvoor de ruimte uiteraard zeer
beperkt is, stellen we ons voor heel in 't kort
na te gaan de voornaamste verschijnselen, die zich
bij de ontwikkeling van de muziek in de laatste
kwart-eeuw hebben voorgedaan. Hierbij kiezen we
dan, om niet te vervallen in een voor niet-vak-
mensen ongenietbaar verzamelen van namen en
nog eens namen van componisten en composities,
de gedachte van de eenheid der sferen als thema,
lerner, daar we hopen, dat op deze wijze een korte
samenvatting toch als een afgerond geheel gevoeld
zal kunnen worden.

Nu de bijzondere gebeurtenis, die aanleiding geeft
tot het doen verschijnen van dit jubileumnummer,
er toe meewerkt, dat we ook op het terrein van
de toonkunst eens rondzien naar de ingrijpende
veranderingen, die vijftientwintig jaren bewerkt heb-
ben, valt 't ons onmiddellijk op, dat we niet staan
aan het einde van een ontwikkelingsperiode. Ver-
schillende nieuwe factoren veroorzaakten snellen
groei, maar de meeste van die factoren werken ook
nu nog door, en wel zoo snel, dat de muziekhis-
toricus niet weet of we aan het einde van deze
nog niet afgesloten periode zullen genieten van
een gezonden groei, dan wel een op sommige pun-
ten zeer ernstige vergroeiing zullen betreuen.

Geen verwondering wekt het, dat de toonkunst
beïnvloed blijkt door alle of de meeste factoren, die
kenmerkend zijn voor de geschiedenis van het ge-
heele kunstleven in den laatsten tijd. Hoe de open-
baring hiervan zich wijzig met iedere verandering
in levensbeschouwing, kan hier onbesproken
blijven.

In het algemeene kunstleven vloeiden de sterkst
sprekende wijzigingen voort uit een buitengewoon
sterken drang naar individualiteit, vaak ontfa-
dende in onbegrijpbaar subjectivisme. Niet alleen
in de literatuur deed de leus van de meest indi-
viduele expressie van de meest individuele emo-
tie opgeld. Eveneens in de schilderkunst. En zeker
niet het minst in de muziek. We weten wel: daar-
tegen ontstond reactie. Maar waar die reactie in
de andere kunsten reeds leidde tot veroordeeling
van excessen en een verstandig gebruikmaken van
wat een gedeeltelijke hervorming aan goeds ge-
bracht had, daar zijn we in de muziek nog niet
door de crisis heen.

De voorbijgegangene vijftientwintig jaren brachten niet
alleen een algehele wijziging in de toepassing
der aloude harmonieleer, voerden niet slechts tot
een vaak minachtend verwaarlozen van regels,
die vroeger angstvallig werden nageleefd, — wat
waren b.v. octaven- en kwintengangen geen mon-
sterachtigheden, en wat zaten de „streng“-spelers
achter de oude kerktonen heen! — maar gaven
zelfs plaats aan composities, die alleen genoten
kunnen worden door wie alle theorie van wat vroeger
„harmonisch“ moest klinken, over boord gooit
en zijn ooren instelt op een mengelmoe van ge-
luiden, dat we, als we 't niet mooi moesten vin-
den, minstens kattengemaak zouden noemen. Even-
als in de schilderkunst luminisme en cubisme, en
in de woordkunst het overdrijven van het muzi-
cale element voerden tot allerlei ultra-subjectivist-
sche uitingen, zoo voerde de wijsheid van mo-
derne „psychisch aangelegde“ muziekimpressionis-
ten tot muzikale razernij.

Toch is juist het verbreken van de conventio-
nele band het groote feit in de jongste muziek-
geschiedenis, waarover we blij mogen zijn. Niet
langer is de harmonieleer een soort muzikale gram-
matica, die ons van nootje tot nootje leert hoe een
compositie, niet er uit ziet, maar er uit moet zien,
maar wordt de kunstenaar vrijgelaten om te schrij-
ven wat hij als muziek hoort — zelfs tegen de
oude, geëkte regels in. Niet langer is het bepaald
noodzakelijk — op straffe van voor een kruk ge-
houden te worden — om ieder koraal vierstem-
mig, en in oude kerktoonard te zetten, maar heeft
de componist vrijheid om net zooveel noten te
gebruiken als hij op een bepaald moment nood-
dig acht.

Met een zoo veranderde opvatting van basis
moest wel de techniek zich eveneens in de meest
verrassende richtingen ontwikkelen.

Toen in de schilderkunst het individualisme om
vrijheid van uitbeelding vocht, kreeg men land-
schappen, waarop het onbeschilderde doek als ach-
tergrond dienst deed en werd de schilder vrij-
gelaten in het aanwenden van allerlei technische
„toefjes“, als hij maar zijn bedoeling kon weer-
geven. En evenzo brengen sommige allermooiste
dichters den zeters het hoofd op hol door aller-
lei dadaïstische experimenten. Maar dat neemt niet
weg, dat in de moderne muziek de moderne tech-
niek — hoewel gevaar opleverend voor handig-
heidsprutserij — effecten kan bewerken, die vroeger
nooit verkregen konden worden en die toch
blijvend mooi zullen zijn.

Naast de geweldige werking van geluidsmassa-
liteit door dubbele bezetting van orkestpartijen vin-
den we toepassing van de meest subtiële solo's.

Door de pneumatiek en de electrotechniek werd
het moderne kerkorgel in zijn uitgebreidste con-
structie een instrument, dat aan de meest impres-
sionistisch zich uitende kunstenaars voldoening
bleef schenken.

En, zooals 't ook elders, en sterker gezien werd,
voerde zeer sterke verruiming van uitdrukkings-
mogelijkheid reeds in sommige kringen tot een meer
gepreciseerde bestudeering van de oude meesters.

Zoo wordt door en naast de zeer snelle, veel-
vormige ontwikkeling der moderne toonkunst de
waardeering der klassieken verdiept, en zal mede
hierdoor in de toekomst duidelijk worden in hoe-
verre de periode die we overzagen, meegewerkt
heeft tot een blijvende verrijking van het muzikale
leven.

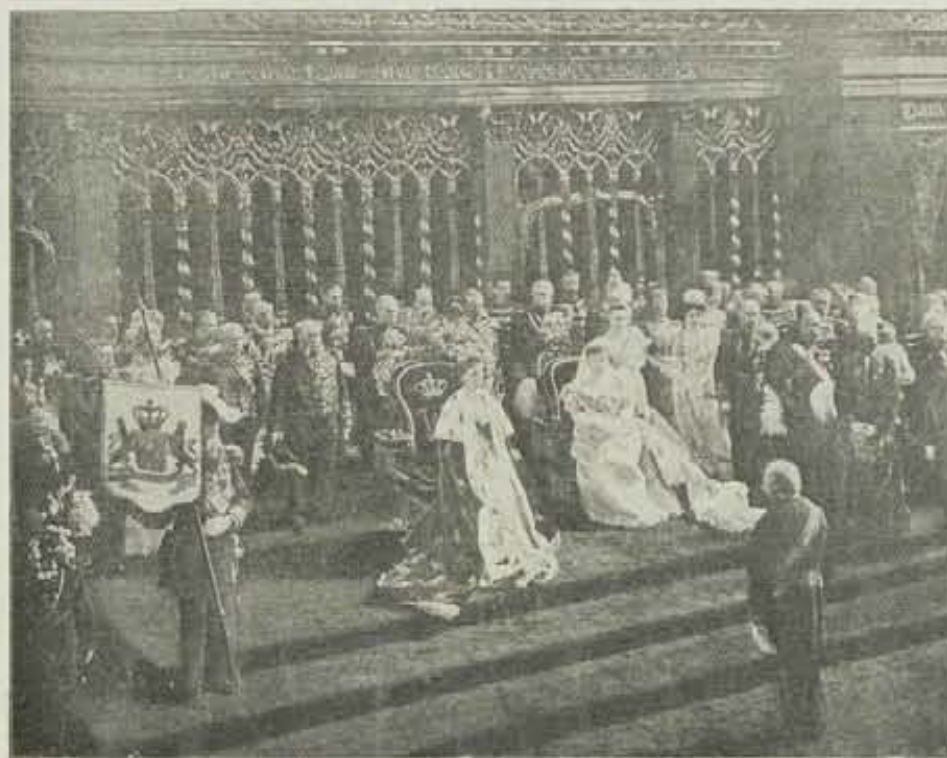
Ten slotte wijzen we er met dankbaarheid op,
dat vooral in de allerlaatste jaren zelfs in Gere-
formeerden kring een belangstelling is ontwaakt,
die onze eigen musici met vertrouwen hun zoo
veelszins moeilijke loopbaan zal doen volgen.

JOH. LUIJKENAAR FRANCKEN.

Amsterdam

1898 — 1923.

Bij eene vergelijking van het Amsterdam van
1898 met dat van 1923, wordt men, wat het niter-
lijk aanzien der stad aangaat, in de eerste plaats

De Inhuizing van H. M. Koningin Wilhelmina op 6 September 1898 in de Nieuwe Kerk te Amsterdam

getroffen door de verandering in het straatverkeer.
Ik bedoel hiermede niet alleen op het feit te wijzen,
dat, toen Koningin Wilhelmina de regeering aan-
vaardde, de Amsterdamsche Omnibus Maatschappij
nog slechts met paardentrams reed, terwijl, sinds
op 1 Januari 1900 de gemeente de exploitatie van
den tramdienst overnam, in den loop der jaren
meer dan twintig elektrische lijnen in werking wer-
den gesteld; meer nog heb ik het oog op de fietsen
en taxi's, de vracht-auto's en motor-cars, die de
straten onveilig maken, zoodat het in 1913 inge-
voerde instituut der verkeersagenten onontbeerlijk
geworden is. En naast de wijziging van het straat-
verkeer, trekt de aandacht de langzamerhand toe-
nemende city-vorming, waardoor Amstel's weer-
galooze grachten hun paleizen steeds meer en meer
zien omgezet in kantoorgebouwen en zoowel de
binnenstad als de Jordaan hun bewoners naar
nieuwere wijken zien verhuizen. Teekenend is in dit
opzicht, dat bijvoorbeeld in het tiental jaren tus-
schen 1910 en 1920 het aantal bewoners der hoofd-
grachten van 60.000 op 50.000 daalde, en het
centrum der oude stad evenals de Jordaan 8000
zielen verloor; en dit, niettegenstaande de bevol-
king der stad steeds groeide en, van 510.000 in
1898, tot ruim 700.000 steeg. Een aanwas, die
nog aanzienlijker zou zijn geweest, indien zich
niet het treurig verschijnsel voordeed, dat het ge-
boortecijfer slonk van 29.4 per 1000 inwoners in
1898 tot 20.3 in 1922; welke daling slechts gedeel-
telijk wordt opgewogen door de vermindering van
het sterftecijfer in hetzelfde tijdvak van 16.9 tot
10.3 per 1000. In nog treuriger licht komt deze
achteruitgang van het geboortecijfer, wanneer men
bedenkt, dat het aantal huwelijken niet alleen ab-
soluut, maar ook relatief toenam en van 7% per
mille tot 10½ steeg. Niet minder bedroevend is
het feit, dat bij de 7327 huwelijken, die in 1922
werden gesloten, slechts 2627 paren, dus iets meer
dan ½ behoefte gevoelde om hunne echtverbinten-
nis kerkelijk te doen bevestigen. Evenzeer wijst
op zedelijke achteruitgang de toename van het
aantal echtscheidingen: tegen ruim 150 in 1898,
werden er in 1922 bijna 700 uitgesproken. Geheel
in overeenstemming met deze verschijnselen is het,
dat bij de volkstelling van 1920 140.000 perso-

nen, of ruim 21 pct. der geheele bevolking, ver-
klaarde geen godsdienst te hebben; in 1899 had
dit aantal nog „slechts“ 30.000 bedragen. Houdt
men bovendien daarbij rekening met het feit, dat
zeer velen nog enkel nominaal tot eene kerkelijke
gezindte behooren (hoeveel van de 187000 Her-
vormden voelen iets voor hun kerk?), dan krijgt
men zeer zeker een hoogst droeven indruk van
den geestelijken toestand der Amsterdamsche be-
volking.

Onder deze omstandigheden is het geen wonder,
dat, bij de jongste verkiezing voor den gemeente-
raad, van de 45 mandaten er 16 aan de S.D.A.P.
en 4 aan de Communisten ten deel vielen, waar-
tegen de drie rechtsche partijen gezamenlijk slechts
15 zetels mochten verwerven, terwijl de Vrijzinnigen
van verschillende nuances de 10 overige plaatsen be-
zetten. Inderdaad een groot onderscheid bij 1898,
toen er nog geen enkele Socialist in den Raad zat,
en het liberalisme nog de macht had, al begon
het reeds teekenen van verzwakking te toonen.

In verband met de opschuiving naar links staat
ook de voortdurende uitbreiding der bemoeiingen
van de Overheid met het maatschappelijk leven.
Reeds in de laatste jaren der negentiende eeuw
werden de waterleiding en de telefoon, de tram,
de gasfabriek en de electriciteitsvoorziening als
„gemeente-bedrijven“ onder stedelijk beheer ge-

bracht. En daarnaast ontstonden allerlei „diensten“,
voor woningbouw en levensmiddelen-voorziening,
geneskundige verzorging en gezondheid, kinder-
voeding en beroepskeuze, wasschen en zwemmen,
arbeidsbemiddeling en giroverkeer. Ook eischen
onderwijs en armenzorg steeds meer zorg. Om
wat de laatste betreft, een enkel cijfer te noemen:
de uitgaven voor de stedelijke armenverzorging ste-
gen van 1¼ miljoen in 1898 tot 13¼ miljoen
in 1920! Alleen op het gebied van het onderwijs
valt in de laatste jaren eenige uitbreiding van
het particulier initiatief waar te nemen; terwijl
Amsterdam op 1 September 1898 171 openbare
lagere scholen bezat met 54500 leerlingen tegen
112 bijzondere voor 22000 kinderen, was op 1
Januari 1923 de verhouding tusschen deze cijfers
iets gunstiger voor het bijzonder onderwijs; de
233 openbare scholen telden toen 65000 en de
118 bijzondere 33000 leerlingen. In dit verband mag
nog worden herinnerd aan den voortdurenden groei
van het vrije middelbaar en hooger onderwijs.

Hoe zeer de toestanden zich hebben gewijzigd,
leert ook een blik op de gemeente-begroting. Voor
het jaar 1898 werden de inkomsten en uitgaven
van Amsterdam geraamd op nog geen 16½ milli-
oen. Voor 1923 was dit eindcijfer 98½ miljoen.
In hetzelfde tijdvak stegen de schulden der stad
van 94¼ tot 224¼ miljoen! Van dit laatste is voor
een groot deel de in 1914 zoo roekeloos ontkende
wereldoorlog de oorzaak, die in het algemeen op
de geregelde economische ontwikkeling der Hoofd-
stad een nadeeligen invloed deed gelden.

Om dit met een enkel voorbeeld te staven: in
1897 vielen te Amsterdam 1940 zeeschepen binnen;
in 1913 2597. In 1918, het laatste jaar van den
oorlog, was dit aantal gedaald tot 378! En wel
zijn gelukkig weer betere dagen gevolgd, en kon
in 1922 een getal van 2860 zeeschepen worden
ingekeerd, maar zonder de wereld-crisis zou dit
cijfer ongetwijfeld grooter zijn geweest. Een ver-
blijvend verschijnsel is oogenschenlijk de aanzien-
lijke uitbreiding van de Amsterdamsche handels-
vloot. In 1897 bestond zij uit 69 stoomschepen en
24 zeilschepen. Dit laatste cijfer was in 1921 tot
1 gedaald, maar het aantal stoomschepen steeg tot
311. Neemt men echter in aanmerking, dat een

groot gedeelte van deze vloot thans is opgelegd, dan schijnt ook op dit gebied de toekomst niet rooskleurig.

Zoo vallen bij het zilveren jubileum onzer Koningin in menig opzicht over Amsterdam donkere schaduwen. Wordt het burgemeester De Vlugt gegeven de Amsterdamsche kogge met Gods hulp veilig door de onstuimige wateren te sturen!

BREEN.

WIJSBEGEERTE.

De Wijsbegeerte in de laatste vijf-en-twintig jaren.

Achter ons ligt een periode, waarin meer de filo-filosofie dan de filosofie zelf bloeide.

Naar den aard van dit jubileum-nummer vat ik daarbij vanzelf alleen de beoefening der wijsbegeerte binnen de grenzen van ons eigen land in het oog.

De filo-filosofie, de liefde tot de filosofie dan, is er sedert het begin dezer eeuw belangrijk op vooruitgegaan.

En dat niet alleen onder de akademieburgers, maar ook onder hen, die geen eigenlijk wetenschappelijke opleiding genoten.

Cursussen over filosofie werden gehouden voor niet-klassiek gevormden en verheugden zich niet zelden in ongewone belangstelling.

In dit kwarteeuw verschenen eenige goede handboeken over de geschiedenis van de filosofie en nog zien er nieuwe studien het licht.

Daaruit spreekt de begeerte om in alle tempelgangen van de filosofie te worden rondgeleid en te bewonderen de trotsche denkconstructies, den machtigen systemenbouw aller eeuwen.

Zou het diepste motief niet zijn om daaruit een systeem te zoeken, waarin eigen peizen over wereld- en levensraadsel tot rust komt?

Want met enkele filo-filosofie komt men niet toe. Die onbepaalde liefde tot de filosofie moet het gebrek aan een eigen filosofie bedekken, maar ze kan het toch nooit vergoeden.

Het gemis blijft voelbaar.

Na Opzomer hebben we eigenlijk geen groot filosoof meer bezeten. En als we hem groot noemen, dan doen we dit nog vergelijkenderwijs, want met wijsgeeren als Kant, Hegel en ook Comte, bij wien hij zich in zijn tweede periode aansloot, kan hij niet worden gemeten of hij wordt lilliputier. Zijn voornaamste volgeling, een minder systematische, meer artistieke en in sommige opzichten genialer geest dan hij, de bekende Alford Pierson, werd twee jaren vóór de kroning van H. M. de Koningin, ten grave gedragen. Van nu af had het positivisme (de filosofie, die zich nitsluitend beweegt binnen de perken van het waarneembare en daarvan de wetten opspoort) hier te lande geen invloedrijk vertegenwoordiger meer. Wel vindt het nog altijd aanhangers, vooral onder wis- en natuurkundigen, biologen enz.

Aan de Universiteiten waren in deze periode Leiden en Groningen de brandpunten voor de filosofie.

In Leiden doceerde tot voor korten tijd de veelbesproken en veelbestreden G. J. P. J. Bolland. Eerst Hartmanniaan werd hij later Hegeliaan. De Hegelsche filosofie werd door hem geprezen als het inbegrip van alle wijsheid. Dit systeem sloot naar zijn gevoelen zóó deugdelijk en omvattend alles zoozeer, dat hij het ondenkbaar achtte, dat het ooit kon worden overtroffen. Ondanks zijn overdrijving en fanatisme maakte Bolland toch school. Maar allengs rees er twijfel of Bolland's Hegelianisme wel orthodox was. Vooral werd hij hierop aangevochten door K. J. Pen. Ook J. Clay huldigde afwijkende meeningen. Als een der meest eminente Hegelianen verdient vermelding H. W. Ph. van den Bergh van Eysinga. Ook J. D. Biereus de Haan oriënteert zich voornamelijk aan Hegel.

In Groningen was het G. Heymans, die zich tal van discipelen wief. Op Neo-Kantiaanschen grondslag bouwde hij zich een eigen systeem, door hem psycho-monisme geheeten. Al het bestaande is volgens hem tot het psychische, het ziellijke, te herleiden. Deze theorie vond ingang bij vele beoefenaars der psychologie, ook bij theologen.

Het meeste terrein won echter in ons land het Duitsche Neo-Kantianisme. Jhr B. H. C. K. van der Wijk, hoogleeraar te Utrecht en C. Beljaar Spruyt, professor te Amsterdam, behoorden hier tot de wegbereiders. Meer gearticuleerd wordt het thans voorgedragen door Professor B. J. H. Ovinck te Utrecht en met eenige reserve door Professor A. J. de Soppert te Leiden. Daarbij mag het de aandacht niet ontgaan, dat het rationalistisch getinte Neo-Kantianisme van de Marburger-school hier niet recht wortel wilde schieten, maar des te meer dat van de Baadensche school, dat met het „vibrationeele“ rekenschap houdt en de religie, (zij het dan niet speciaal de christelijke, maar een religie in algemeenen zin) een plaats geeft boven de eigenlijke kultuurgoederen.

Ook de phaenomenologische theorieën van Husserl en Scheler (welke zich concentreeren op een scherpe analyse van de innerlijke ervaring) bleven hier niet zonder weerklank.

Ja, van welke buitenlandsche filosofie vloeide geen zijtak naar ons land? Het Bergsonisme, dat de wijsbegeerte wil gronden op intuïtie, verkreeg toegang tot aristokratische kringen, al bezit het hier geen toik, die met autoriteit is bekleed. In de etalages onze boekhandelaars worden de pikante filosofische werken van graaf Herman Keijserling uitgestald als artikelen, welke om de Oostersche geur, die er uit opstijgt, gretig aftrek vinden. Het Amerikaansche pragmatisme vormt nog immer den ondergrond van zekere jeugdbewegingen.

Filosofisch teerde onze wetenschap op het buitenland. Zij moest leven van den import. Dit moge niet streelend zijn voor het nationaal gevoel, als een oneer kan dit ook niet worden aangerekend, omdat de wetenschap een bij uitstek internationaal karakter draagt.

Wel zou het rechmatige trots opwekken, indien ons land op dit gebied meer voor het internationale leven had beteekend.

Dwingen laat zich dit niet.

Van hooger belang dan een zelfstandige nationale filosofie is een zelfstandig christelijke filosofie, en met name eene, die de Gereformeerde wereld- en levensbeschouwing tot wetenschappelijke uitdrukking brengt.

Dat hiervoor belangrijke bijdragen zijn geleverd. Kuypers schonk in het tweede deel van zijn „Encyclopaedie“, Bavinek in zijn „Christelijke Wetenschap“ waardevolle bouwstoffen voor een eigen wetenschapsleer. De laatste ontwierp bovendien in zijn „Christelijke Wereldbeschouwing“ de schets eener filosofie. Woltjer liet in zijn oratiën ons menig filosofisch fragment na. Ook de eerste twee deelen van Geesink's „Van 's Heeren Ordinantiën“ zitten, schoon populair uitgewerkt, vol wijsgeerige gedachten. Om nu van studien der jongere generatie niet te spreken.

Als vóór-arbeid is dit alles niet te vermaden. Moge echter een nieuwe periode ons verrassen met een filosofie uit eigen beginsel gegroeid.

Onze tijd roept er om.

De voortgang der Gereformeerde wetenschap hangt er voor een groot deel van af.

Bestudeering van de historie der filosofie is uitnemend, mits ze leidt tot een eigen filosofisch systeem.

Met filo-filosofie mag geen genoegen genomen.

Met minder dan het schoppen van een filosofie kunnen we niet tevreden zijn.

Van Roomsche zijde werd de scholastieke filosofie zooveel mogelijk aangepast aan de gedachtenwereld onzer eeuw. Daarbij trad vooral op den voorgond J. Th. Beysens, hoogleeraar te Utrecht.

Een poging om elementen uit de wijsgeerige stelsels van Hegel, Schopenhauer, Von Hartmann vermengd met christelijke ideeën, saam te smelten, is gewaagd door den Amsterdamschen predikant A. H. de Hartog. Het gelukte hem echter niet deze elementen tot een eenheid te verbinden. Vandaar de algemeene klacht over het duistere van zijn systeem. Zijn syncretistisch streven bedoelde al te heterogene bestanddeelen tot een geheel te verwerken.

HEPP.

ZENDING EN EVANGELISATIE.

Een Overzicht.

Dat de Koningin persoonlijk de Zending genoot, is, mag als een bekend feit worden gememooreerd. Eenigen tijd geleden bleek dit nog weer eens zeer duidelijk uit haar bezoek aan het Zendingshuis te Oegstgeest, bij gelegenheid van het 125-jarig bestaan van het Ned. Zend. Genootschap. Het is een voorrecht zulk een Vrouw als Koningin te hebben.

Ook in haar kwaliteit als Koningin heeft zij meegewerkt aan de krachtige ontwikkeling van het Zendingswerk, want de verschillende wetten, in het belang van dezen arbeid uitgevaardigd, werden toch door haar ondertekend; en wie zal het durven betwijfelen, dat dit con amore is geschied?

Het ligt niet in onze bedoeling een statistisch overzicht van deze bepalingen te geven. Trouwens, met vacantie op reis en ver van onze boeken, zouden wij toch onvolledig blijven. Maar waartoe zou het dienen? Wie eenigszins meegeleefd heeft, moge dan wel niet zulke maatregelen één voor één kunnen opsommen, hij is toch wel onder den indruk gekomen, dat, met name onder de dusgenaamde Christelijke Kabinetten, de Zending in de laatste 25 jaren op steeds meer welwillend-

heid heeft kunnen rekenen van de zijde der Regeering.

En zelfs meer dan dat.

Het zou een groot getal worden, indien men eens uitrekende hoeveel millioenen de Overheid subsidieert aan de Zendingshospitalen en de Zendingsscholen. De toename van den geldstroom was zelfs zoo groot, dat van bevoegde zijde soms waarschuwend de vinger werd opgeheven, daar het geven van het goud met het eischen van allerlei bezwaarlijke bepalingen gepaard ging.

Zeker, geld is maar geld! Maar niemand is toch zoo dwaas het als nietig slijk te verachten. En niet alleen blijkt uit deze subsidies de sympathie van de Regeering voor den Zendingssarbeid, voorzover het 't maatschappelijk leven betreft, maar ook op andere wijze nam zij tegenover de Zending een welwillende houding aan; de verschillende Zendingshandboeken, als „Midden-Java ten Zuiden“, „Posso“, „Nieuw-Guinea“, „West-Java“ enz., leeren dit genoegzaam.

De Regeering heeft ook wel verkeerde dingen gedaan, zult gij zeggen. En wij stemmen dit natuurlijk toe. Wie herinnert zich niet de „facultatief-misère“? De Regeering had nog meer kunnen doen! zoo klaagt gij en gij wijst b.v. op het bekende art. 123, dat beurtelings verguisd en vergoed wordt. En wij antwoorden weer: natuurlijk; maar er moet ook wat te doen overblijven voor het tweede 25-jarig regeeringstijdperk van onze Koningin!

Maar zien wij af van de bemoeiingen van de Koningin als zoodanig in het belang van het Zendingswerk; daartoe mogen wij ons niet beperken.

En dan valt allermeeest op, dat de Zending in de laatste 25 jaren met reuzenschreden is vooruitgegaan.

Is deze opmerking echter wel geheel juist? Vergeten wij dan niet de verwaarloozing of zelfs vernietiging van vele Deutsche Zendingsposten in Afrika en Indië? Zien wij dan niet voorbij de nu absolute machteloosheid van het oorspronkelijk zoo krachtig en intellectueel ontwikkeld en Zending-lievend Deutsche volk? En toonen wij dan geen oog te hebben voor de geestelijke schade, die de oorlog heeft gehad voor de aanvankelijk voor het Christendom gewonnen volken en de Inlandsche Kerken, voor de Heidenen en Mohammedanen zelf? Volstrekt niet; en wij handhaven ons gezegde, dat de Zending met reuzenschreden vooruitging. Zelfs de oorlog heeft ten deele daartoe medegewerkt, en heeft alleen belet, dat de voortgang nóg reusachtiger is geworden.

Welke heerlijke perspectieven werden er op de Wereld-Zendingconferentie van Edinburg in 1910 geopend! De zoozeer gewenschte samenwerking tusschen het Angelsaksische en Germaansche ras was verkregen; en beiden zouden van elkander leeren. Zoals het toen werd gedacht en gezien, gewenscht en betoogd, zal 't nu wel nooit verwonderlijk kunnen worden; God heeft het anders gewild. En zou het niet mede hierom zijn, opdat de Zending het werk des Heeren zijn zou, en niet aan menschen de eere zou worden gegeven?

Laten wij echter niet voorbijzien, dat de Zending óók door den oorlog zich ontwikkeld heeft. Het is ondankbaar alleen te klagen, en niet op te merken hetgeen de Heere doet. De vrucht is niet altijd in cijfers weer te geven. Maar dit behoeft ook niet. Invloeden als b.v. de nauwe aanraking tot in de loopgraven toe tusschen Christenen en Heidenen (Mohammedanen), zijn zelfs van onberekenbare waarde. Er is in den oorlog gezaaid, allereerst, al was 't dan niet altijd door beroepszendingen.

En om nog iets te noemen uit den laatsten tijd: hoe opmerkelijk zijn niet de nationale bewegingen, die aan de zelfstandigheid der Inlandsche Kerken echter ten goede zullen komen, al dreigen ook hier gevaren. In de artikelen over de Nationale Christ. Conferentie te Shanghai 1922, hebben wij getracht dit in het licht te stellen.

Zien wij echter vooral op ons land. En dan ligt het voor de hand, dat wij allereerst onze eigen Zending noemen. 1896 en 1902 zijn twee jaartallen, die wij wel goed onthouden mogen. In 1896 werden op de Synode van Middelburg de beginselen vastgesteld, waarvan het Zendingswerk had uit te gaan, en waarnaar het zich richten moest; en in 1902 werd op de Synode van Arnhem de Zendingssorde aangenomen, waarin de bovengenoemde beginselen praktisch waren ontwikkeld en toegepast. En wel is het een duidelijk bewijs van de deugdelijkheid van dezen arbeid, dat, gelijk Dr Pol opmerkt in zijn boek over Midden-Java ten Zuiden, er nog steeds geen behoefte aan is, om ingrijpende veranderingen aan te brengen, terwijl de arbeid der Geref. Kerken sinds deze beide Synodes zich zeer voorspoedig ontwikkelde.

Men vergelijke maar eens de getallen uit het eind der vorige eeuw en van dit jaar, en men zal verbaasd staan.

Midden-Java ten Zuiden is nu geheel bezet, waar Wonosobo tot een hulppost werd verlaagd. In 1898 werd aan Solo niet gedacht; en nu behoort 't bij de bloeiendste Zendingsterreinen. Hetzelfde kan van Magelang worden gezegd. Ja, welk terrein is er, dat niet met sprongen vooruitging?

En met Soemba is het niet anders. Vóór 25 jaren

was 't nog voor 't Evangelium prediking of waarmee he werken.

Allerwege een getuige colportageer „ja“, heeft v wij door ku dingen, en de laatste heeft.

Wij zijn nog heel v loopig, we dienen in ons dienst niet afzienbaren dan, de ople dita's Djawi worden aan Bakker, te worden der nog veel he kerkrechtelijk stuk betreft ons ook we Indië stelt e eischen!

De Zending ons land een door de in gekregen, w heel herstelt schadelijke de grens va overal bere „Broeders“, geholpen w

De Genoot geheel verd drongen ge geest“ is h corporaties leiding der enz., rust eenheid van zijn.

Vooral in lijkheid gev de Zending werd daart Synode van hadden, is e Kerk blijft hand- en s doen. 't Wa betreuren.

In het tje systematisa aan de naar scheidelijk naam van „ studie-confe hebben ook zal de vran zien, of de bepaalde ro dingsopvoed en vereenig

Maar ons ware ander herleving v dat in 1898 gie van on 1908 weer gemeenen s bestaan.

Doch wij Gode dank helmina w Ned.-O.-Indi haar, en on haar regeer uitgang en te mogen

Vele Ned len realise Oranje, ters op Prins „ midden va die hij wil mede daar

Hij is o begeerige l bezien en l kansen zie

Echter „ slecht de landsche J

't Zijn w sche hebz der brachte